

Войтович П.П.

*к.ю.н., професор МКА,**доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»***ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ДЕРЖАВНОЇ ВОЛІ**

Постановка проблеми. Будь-яка держава як суб'єкт міжнародного права не може не відчувати потужного впливу на свою зовнішню і внутрішню політику глобальних процесів. Політичний простір стає більш тісно пов'язаним із глобальними процесами.

Політичні процеси глобального масштабу все повніше починають входити до кола політологічних і правових досліджень. Вирішення глобальних проблем у рамках міжнародного співробітництва набуває політичного характеру, адже воно так чи інакше зачіпає проблеми владно-управлінських відносин, потребує відповідного міжнародно-правового врегулювання.

Оскільки міжнародні відносини складаються із сукупності зовнішньополітичної діяльності держав, то виникає питання, чи регулює міжнародне право відносини між суб'єктами, чи, навпаки, саме політика визначає вектори регулювання цих відносин і впливає на прийняття потрібних їй правових норм?

Отже, знов і знов актуальним стає питання про співвідношення, взаємозалежність і взаємовплив політики і права, зовнішньої політики і міжнародного права.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідженням цих питань займалось багато вчених, серед яких варто відзначити І.І. Лукашука, Д.Б. Левіна, П.А. Циганкова, Ю.Д. Ільїна та багатьох інших.

Утім, питання зовнішньої політики як прояву державної волі та як реалізації права вибору держави вважаємо не досить дослідженим, але вкрай актуальним і доречним.

Формулювання завдання дослідження. Отже, дослідження співвідношення міжна-

родного права і зовнішньої політики як форми прояву державної волі, як реалізації права вибору держави і є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу. Безумовно, право виникає з політичної волі. Генезис поняття права неодноразово розкривали через свободу волі. Проблема волі є одним із глобальних питань, що ставляться багатьма поколіннями вчених і мислителів, а вирішення цього питання – основний фактор у подоланні соціально-духовних колізій, найважливіший фундамент морального орієнтиру особистості.

Але як проблема волі стосується держави? Чи є в держави свобода волі? Як воля держави відображається ззовні, в її відносинах з іншими державами? Спробуємо розібратися.

Поняття «воля» має багато визначень і тлумачень. За одним із них, воля – це здатність вибирати з різних даних можливостей, і як така вона містить у собі роздуми, тобто розгляд мотивів, і власне рішення, яке безпосередньо веде за собою вчинення акту.

Суб'єкт права є правовою волею. Саме воля дозволяє відокремити суб'єкт від об'єкта права, від інших правових феноменів. Без волі немає суб'єкта права. Як підкреслює С.І. Архіпов, воля не розкриває всіх ознак, якостей суб'єкта, але дає уявлення про найголовніше, що в ньому є, а саме про те, що суб'єкт права є вирішальною інстанцією в праві [1].

Загальновідомо, що суб'єктами міжнародного права є держави.

Держава являє собою політичну форму організації правління, яка характеризується суверенною владою, політичним та публічним характером, системою спеціально ство-

рених органів, що здійснюють на певній території політичне, ідеологічне та економічне управління суспільством.

Функціонування і розвиток будь-якої держави неможливі без зовнішніх зв'язків із іншими суб'єктами міжнародного права.

Зовнішня політика являє собою діяльність держави на міжнародній арені.

Сама по собі наявність зовнішніх зв'язків потребує певної організації апарату для їх забезпечення та регулювання. Така організація апарату забезпечується державою, а регулювання здійснюється переважно міжнародним правом.

Міжнародне право регулює міжнародні відносини, під якими розуміють сукупність економічних, політичних, ідеологічних, правових, дипломатичних, військових, соціальних, культурних та інших зв'язків між державами, основними соціальними, економічними і суспільними рухами, що діють на міжнародній арені, тобто між народами в широкому сенсі цього слова [2].

Міжнародні відносини складаються із сукупності зовнішньополітичної діяльності держав.

Зовнішня політика цілком є політикою, хоча вона і реалізується іншими засобами та механізмами і являє собою не просто мистецтво налагоджувати відносини між державами, а певну сукупність дій і рішень у відносинах з іншими державами під впливом численних координат.

Політика – це така особлива сфера життєдіяльності людей, що пов'язана з владними відносинами, державою, політичними інститутами, нормами, які забезпечують взаємини між людьми, суспільством і державою.

Зовнішня політика, як і політика загалом, не може діяти автономно, не існує окремо від форм буття людей, яким не притаманні чисто юридичні засоби.

Зміст політики, об'єктивно зумовлений волею народу, фактично опосередковується його повноважним інституційним представником – державою. Це зумовлено тим, що

значна частина внутрішньої і зовнішньої політики держави регулюється за допомогою права, законотворчого процесу, шляхом прийняття політико-правових рішень.

Дефініція поняття держави крізь призму міжнародного права акцентує увагу на тому, що держава є суверенною волею, а відповідно, методом міжнародного права – узгодження волей держав. Держава репрезентує волю народу (нації).

Невизначеність майбутнього є невід'ємною умовою життя, з якою стикаються держави в процесі визначення своєї зовнішньої політики та відносин з іншими державами.

Саме можливість вільно приймати правові рішення в таких умовах, тобто здійснювати свій правовий вибір, у тому числі у сфері зовнішньої політики, а також виконувати їх, характеризує суб'єкта права як волю. Такою здатністю цілком володіє держава (через уповноважених суб'єктів) як суб'єкт міжнародного права.

Суб'єкт міжнародного права (за визначенням О.В. Тарасова) є соціальним актором, що володіє якістю міжнародно-правової особистості, виступає у формі міжнародно-правової особи, має міжнародно-правовий статус і є учасником міжнародних правовідносин [3, с. 25].

Варто звернути увагу на те, що нація (народ) – це особливий правовий феномен. За своїми якостями нації і народи не можна віднести до традиційних суб'єктів права, оскільки вони не є безпосередніми учасниками правових відносин, не відносяться до юридичних і фізичних осіб, не є об'єктами права, вони – явища духовного порядку, що виражаються в загальній правовій свідомості, думках, в правовій культурі людей.

Держава, як і право, – явище духовної сфери [1, с. 39], загальна правова воля громадян, може розглядатися як суб'єкт права, об'єкт права, правовідносини (правопорядок). Ці аспекти є різними формами правової волі держави.

Так, німецький вчений К. Вольф у своєму курсі міжнародного права, який він викладав у 1931 році в Гаазькій академії, вказував на

факт відсутності в позитивному міжнародному праві обов'язкових нормативних вказівок щодо форми прояву державою своєї волі [4].

Міжнародне право розглядає в якості свого суб'єкта і учасника міжнародних відносин не державні органи або окремих посадових осіб, а державу в цілому, тому доречно стверджувати, що в державі є право вибору, і цей вибір держава здійснює через уповноважених суб'єктів. Слід акцентувати увагу на тому, що за державою, за діями держави як суб'єкта міжнародного права завжди стоїть людина, її вибір, воля, процес прийняття нею рішень. Адже поза фізичною особою (людиною) світ права мертвий. Саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності [3, с. 15].

Вибір розуміється у взаємозв'язку процесу прийняття рішень та об'єктивації результату даного процесу (самого рішення).

Знову ж таки, «вибір» розглядається через поняття «воля» і «свобода». Свобода людської волі виражає активну, цілеспрямовану, перетворюючу роль людини по відношенню до детермінуючих обставин, індивідуально неповторне відображення об'єктивних причин у людській діяльності. Свобода волі – це і свобода бажання, і свобода вибору поведінки, і відсутність примусу.

Вибір – це розумова, свідомо-вольова діяльність суб'єкта з визначення варіанта поведінки в певній сфері та об'єктивація її результату в діянні суб'єкта.

Засноване на свободі волі право вибору виступає найважливішою стороною соціального (в тому числі правового) регулювання поведінки людей.

Вибір проявляється у процесі реалізації правових приписів, під час поєднання волі держави з волею окремих суб'єктів права, в тому числі щодо взаємодії держави з іншими суб'єктами міжнародного права.

Зовнішня політика – це вибір, який здійснюється народом та/або його уповноваженими представниками, тобто фактично політичним лідером (глава держави, як правило) і підконтрольними йому органами.

Зовнішня політика, як правило, є сумою окремих, часто ситуативних рішень і дій, між якими вкрай важко простежити і пояснити чітко видимий зв'язок. До того ж, вона практично завжди виступає у формі суміші компромісів, як усередині країни, так і ззовні, – між певною державою та іншими суб'єктами міжнародного права. Крім того, зовнішня політика завжди складається зі складного комплексу внутрішніх процесів. До того ж, зовнішня політика завжди поєднує в собі ідеалістичні уявлення про справедливий устрій світу і практичний розрахунок владних еліт, і останній (чомусь) завжди переважає.

Стратегічні цілі та пріоритети зовнішньої політики, які визначають розвиток відносин з іншими державами, а, отже, напрям розвитку міжнародної правотворчості, виходять із об'єктивних потреб і інтересів певної особи, всього суспільства та держави.

Так, інтереси і потреби особи полягають у якомога повнішій практичній реалізації її конституційних прав і свобод, у підвищенні якості життя, забезпеченні безпеки і можливостей для розвитку. Інтереси особи-політичного діяча чи лідера держави, безумовно, мають свої особливості.

Суспільство прагне доцільно узгоджувати індивідуальні цінності, прагне досягнення суспільної згоди, формування дієвих механізмів суспільного контролю за державним управлінням, збереження базових етнокультурних традицій тощо.

Зі свого боку, держава як суб'єкт міжнародного права зацікавлена в забезпеченні непорушності основ свого конституційного устрою, суверенітету, територіальної цілісності, збереженні в тому числі політичної стабільності, розвитку рівноправної міжнародної співпраці, зміцненні позицій на міжнародній арені [5].

Основні завдання зовнішньої політики – це завжди зміцнення суспільного устрою держави шляхом зміцнення її положення в системі держав, а також, в ідеалі, захист на міжнародній арені інтересів усього народу.

Забезпечення основних завдань зовнішньої політики, інтересів держави все більше залежить від відносин цієї держави з іншими державами, адже держави не розвиваються у вакуумі, а взаємодіють, виступаючи суб'єктами політики більш високого рівня – світової політики, яка визначає розвиток міжнародних відносин і їх відповідне регулювання за допомогою міжнародно-правових норм, що приймаються цими державами як безпосередньо, так і через міжнародні організації, що ними створюються.

Міжнародні відносини – це той простір, де взаємодіють на різних рівнях різні сили; вони (міжнародні відносини) будуються на принципах поліцентризму та поліієрархії, велику роль у них відіграють стихійні процеси і суб'єктивні чинники, а ядром міжнародних відносин є світова або міжнародна політика. Світовою політикою звичайно називають процеси вироблення, ухвалення і реалізації рішень, що зачіпають інтереси та життя світової спільноти, тобто міжнародне право.

Звісно, кожна держава в міжнародних відносинах відстоюватиме і лобюватиме свої інтереси, адже в цьому суть зовнішньої політики держави – забезпечення реалізації потреб і інтересів держави на міжнародній арені.

І хоча міжнародне право й встановлює межі і форми зовнішньополітичної діяльності, але саме зовнішня політика, застосовуючи норми міжнародного права, наповнює їх тим конкретним політичним змістом, залежно від якого може змінюватися їх реальне значення в міжнародному житті. Одні й ті самі норми міжнародного права, що застосовуються відповідно до їх юридичного змісту, можуть у різних випадках забезпечувати різні політичні цілі і мати різний соціально-політичний зміст.

Врешті-решт, чи не є міжнародне право результатом зовнішньополітичної діяльності держав, результатом їх вибору, узгодження їх політичних воль?

Убачається, що за своєю суттю і соціальними цілями зовнішня політика повинна

відігравати роль особливого і необхідного компонента державної політики, сприяти закріпленню і забезпеченню політичного вибору країни, санкціонованого волею народу і прийнятого його політичними лідерами.

Кожна держава – суб'єкт міжнародного права – проводить на світовій арені свою зовнішню політику, але здійснюють це уповноважені на те державні органи зовнішніх зносин. І вони повинні бути визнані в даній якості міжнародним правопорядком. Саме вони здійснюють вибір, керуючись певними інтересами та залежно від існуючих умов. Отже, зовнішня політика є формою прояву державної волі, реалізацією права вибору держави.

Держави обирають певну поведінку, виходячи зі своїх політичних міркувань та переваг. Політика значною мірою визначає зміст процесу здійснення права, застосування його на практиці. Як регулятор суспільних відносин, право як у цілому, так і в окремих своїх частинах завжди виконує певне політичне завдання.

Певні політичні завдання виконують і уповноважені представники держави, і зараз мова не йде про те, чи мають вони право здійснювати вибір за всю державу, народ, в їх (чи ні) інтересах, оскільки міжнародне право розглядає в якості свого суб'єкта і учасника міжнародних відносин не державні органи або окремих посадових осіб, а державу в цілому, тобто в державі є право вибору, і цей вибір вона (держава) здійснює через уповноважених суб'єктів.

Цілком доречним вважається питання про те, чи мають право лідери великих держав вирішувати долю світової спільноти шляхом визначення основних напрямків світової політики, адже їх вибір репрезентує, перш за все, їхні власні інтереси.

Хочеться нагадати і наголосити, що в центрі правової системи в якості первинного та вихідного початку має бути людина – не індивід, а саме людина, що поєднує в собі і приватно-правові ролі в цивільних, сімейних, інших приватно-правових відносинах,

і публічно-правові функції глави держави, міністра, іншого публічного діяча, людина як дійсний творець держави, приватних корпорацій і всієї системи права [1]. Індивіда як правового суб'єкта не варто ототожнювати з людиною як фізичною істотою, психологічним феноменом, урівнювати правову волю з психологічною волею.

У свою чергу, держава – це загальна воля, в яку включені особливі волі громадян. Держава – це не єдиний інтерес громадян, а сумісність громадян один з одним.

Правова держава, як правило, розглядається як суверенна держава, що володіє незалежністю в зовнішньому середовищі та верховенством усередині країни. Однак у центрі правової системи має бути людина, а не суверенна держава, яка сама обмежує свій суверенітет. Адже інакше теорія правової держави позбавлена правового сенсу. Правова держава не може мати власної волі, відмінної від волі громадян, це держава, яка не панує над ними [1, с. 40], спрямована не на те, щоб підкорити собі оточуючих, не на інших суб'єктів права, а на внутрішню організацію своєї діяльності. І хоча такі думки і ідеї, безумовно, вважаються абсолютно вірними, але вбачаються утопічними, адже реальна основа – це завжди боротьба за владу, оскільки реалії – це не правова, а політична держава.

Усіляка ж політична держава має істотну ознаку – здатність примусово нав'язувати іншим свою власну волю. Принципам полі-

тичної держави відповідає ідея політичного, народного представництва. Інститут народного представництва має виражати волю народу, він є інститутом, органом державної влади [1, с. 41]. За умови народного представництва представник юридично нікого не представляє. Між представником і тими, кого представляють, немає реального правового зв'язку, він може бути політичним, духовним, моральним, але аж ніяк не правовим. Така загальна воля насправді не є ані загальною волею, ані правовою волею, вона створює політичний, а не правовий зв'язок, підтримується державним примусом.

Висновки. Політичні процеси глобального масштабу вимагають від держави певної трансформації, реалізації стратегії ефективної держави – як у зовнішньополітичній сфері, так і у внутрішньополітичній, що потребує «розробки і реалізації» «проекту» суспільства, який відкривав би шлях до консолідації суспільства, політичної і соціальної стабільності; суспільства, в якому на першому місці – людина, не індивід, а саме людина; суспільства, що будується на принципах поваги і довіри – історії, суспільству, державі; суспільства, в якому держава репрезентує загальну правову волю. Тоді як власні правові самообмеження лише доводять суверенність держави. Політична держава сама встановлює для себе юридичні обмеження, сама їх скасовує, живе за своїм власним правом, є волею, але чи правовою?

Анотація

Стаття присвячена аналізу зовнішньої політики, яка є формою прояву державної волі і являє собою вибір держави в міжнародних відносинах. Автор приходить до висновку, що глобальні політичні процеси вимагають від держави певної трансформації, реалізації стратегії ефективної держави, трансформації самого суспільства, де на першому місці є людина, а держава репрезентує загальну правову волю.

Ключові слова: міжнародне право, вибір, держава, право вибору, державна воля, зовнішня політика, політика, міжнародні відносини.

Аннотация

Статья посвящена анализу внешней политики, которая является формой проявления государственной воли и представляет собой выбор государства в международных отношениях.

Автор приходит к выводу, что глобальные политические процессы требуют от государства определенной трансформации, реализации стратегии эффективного государства, трансформации самого общества, где на первом месте – человек, а государство – общая правовая воля.

Ключевые слова: международное право, выбор, государство, право выбора, государственная воля, внешняя политика, политика, международные отношения.

Voitovych P.P. Foreign policy as a form of state will

Summary

The article is devoted to the analysis of foreign policy which is a form of state will and state's choice in the sphere of international relations. The author makes a conclusion that global political processes demand for a state to change and realize the strategy of an effective state, to change the society where human should be at the first place and a state should represent general legal will.

Key words: international law, choice, state, right of choice, state will, foreign policy, politics, international relations.

Список використаних джерел:

1. Архипов С.И. Субъект права (теоретическое исследование) : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук. Екатеринбург, 2005. 46 с.
2. Баймуратов М.А. Международное публичное прав. Киев. 2004. С. 14.
3. Тарасов О.В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореферат дисертації... д. ю. н. Харків. 2015. 40 с.
4. Wolff K. RCADI. 1935. P. 535.
5. Матузов Н.И., Малько А.В., Шундигов К.В. Правовая политика современной России: предлагаем проект концепции для обсуждения. *Правовая политика и правовая жизнь*. 2004. № 1. С. 14.